

ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸੰਪੂਰਣਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ - ਨਿਰਦੇਸ਼

 ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਤਹਾਸ ਲੇਖਕ - ਮਿ . ਜੇ . ਡੀ . ਕੰਨਿਘਮ ਦੇ ਕਥਨਾਨੁਸਾਰ: “(ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਨੇ ਇੱਕ ਹਾਰੀ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਉੱਤੋਜਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮਾਜਕ/ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਆਵੇਸ਼ਮਈ ਉਤਕੰਠਾ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਜੀ) ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦਾ ਉਚਿੱਤ ਵਿਸਥਾਰ ਸੀ।” ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਿੱਚ ਸਾਂਸਾਰਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਦ੍ਰਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਨਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸੀਮਾ - ਰੇਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਇੰਦਰੀਯੋਚਰ ਰੂਪ ਹੋਣਾ ਅੱਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਵਸਤੂ-ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਆਦਮਰੂਪ ਅੱਖੋਂ ਓਲ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ‘ਖਾਲਸਾ’ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਧਾਰਿਤ ‘ਤ੍ਰੀ’ਰਤਨ’ ਨਾਲ ਅਲੰਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੱਛਾ-ਪਤਰ ਵਿੱਚ ‘ਤ੍ਰੀ’ਰਤਨ’ ਦੀ ਦੇਨ - ‘ਦੇਗ’ ‘ਤੇਗ’ ‘ਫ਼ਤੇਹ’ - ਨੂੰ ਪੂਰਣ ਤੌਰ ਤੇ ਸੱਮਝਣ ਲਈ, ਇਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਰੀਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਣ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ ਵੇਖਣਾ ਪਵੇਗਾ :

‘ਦੇਗ’ ਅਤੇ ‘ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ’ ਦਾ ਸਰੂਪ ਆਰਥਕ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲੋਂ ਉੱਤੇ ਉੱਠਕੇ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੇਮ ‘ਸੰਵੇਦਨਾ’, ਦਾਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਦਾ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਕਰ ਲੈਣਾ ਹੈ।

‘ਤੇਗ’ (ਸ਼ਸਤਰ) ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਰੀਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲੈਂਦਿਆਂ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਹਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਿਆ।

‘ਫ਼ਤੇਹ’ (ਜਿੱਤ) ਦੁਆਰਾ ‘ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ’ (ਨਿਰਾਕਾਰ ਰੱਬ) ਦੀ ਸਰਵੋਪਰੀ ਫ਼ਤਹਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਤਮ ਫ਼ਤਹਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਹਰ ਇੱਕ ਫ਼ਤਹਿ ਉਸੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ, ਖਾਲਸਾ ਨੂੰ ਨਵ - ਨਿਰਮਿਤ ਫ਼ਤਹਿ ‘ਵਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ - ਵਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ਤਿਹ’ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ।

ਇਸ ਫ਼ਤਿਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਣ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮੰਤਵ ਇਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫ਼ਤਹਿ ਦੇ ਬਾਅਦ ਖਾਲਸਾ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਖਾਲਸਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਇੱਕ ਫ਼ਤਹਿ ਵੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਇੱਛਾ-ਪੱਤਰ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਆਧਾਰ - ਸ਼ਿਲਾ ਇਸ ‘ਤ੍ਰੀ’ਰਤਨ’ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ - ਦੇਗ , ਤੇਗ ਅਤੇ ਫ਼ਤੇਹ।

ਪਤਨ - ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਪਣੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਟੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 'ਤ੍ਰੀ'ਰਤਨ' ਵਿੱਚ ਜੇ ਚਿਰਸਥਾਈ ਸੱਚ ਪਰਿਲਕਛਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਅੱਜ ਜਿੰਨੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਂਤਰਿਕ ਪਤਨ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕਠੋਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦੱਬੀ ਹੋਏ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਤਮਕ ਸਿਹਤ ਸੁਧਾਰਣ ਲਈ, ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਤਲਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਸਿੱਖ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ - ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਇੰਨੀ ਡੂੰਘਾ ਖੱਡ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਸਤੋਂ ਨਿਕਲਨਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਉਖਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਿਮੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਿਯਾਕਲਾਪ, ਕੇਵਲ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ - ਲੰਗਰ ਲਾਉਣੇ (ਉਹ ਲੰਗਰ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ - ਗ਼ਰੀਬਾਂ, ਭੁੱਖਿਆਂ, ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਲਈ, ਬਲਕਿ ਕੇਵਲ ਆਪ ਬਣਾਇਆ, ਖਾ ਲਿਆ), 'ਗੁਰਦੁਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂਅ 'ਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਇਸ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਓਟ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਚੌਧਰਾਂ ਲਈ ਲੜਾਈ - ਝਗੜੇ ਅਤੇ ਖੇਹਾ-ਖਾਹੀ। ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਪੂਜਣ ਤਾਂ ਲੱਗੇ ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ 35 ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸਿੱਖ - ਪੰਥ ਵੱਲੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢੇ ਗਏ ਤਥਾਕਥਿਤ 'ਬਾਬੇ ਵਡਭਾਗ ਸਿਹੂ' ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਡੇਰੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਗਈ ਭੂਤ - ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਨੂੰ ਝਾੜਣ ਵਾਲੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਾਹਕ ਬਣੇ। ਮਹਾਨ ਵੀਰ ਸੈਨਾਪਤੀ, ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾੰਡ ਵਿਦਵਾਨ ਗਿਆਨ ਦੀ ਉੱਚ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਉਪਲੱਬਧ, ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਭਭਾਈ ਮਣੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ, ਭਟਕਦੀ ਆਤਮਾਵਾਂ ਸਿੱਧ ਕਰਦਿਆਂ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸਧਾਰਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖੂਨ - ਮੁੜ੍ਹਕੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਭਵਨਾਂ ਦੀ ਆੜ ਵਿੱਚ, ਭੂਤ - ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਨੂੰ ਝਾੜਣ ਵਾਲੇ ਅੱਡਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ, ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਗੁਰੂ - ਗਿਆਨ ਦਾ 'ਓ' 'ਅ' 'ੲ' ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ, ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰੇ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਢੋਂਗ ਵੀ ਹਿੱਕ ਥੋਕ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਕਰ ਰਹੇ ਆ।

ਸੰਨ 1708 ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ, ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ, ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਦਿਆਂ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਹੋਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਹੁਕਮ:

ਆਗਿਆ ਭਈ ਅਕਾਲ ਕੀਤੀ, ਉਦੋਂ ਚਲਾਇਓ ਪੰਥ। ਸਭ ਸਿੱਖਨ ਕੈ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਮਾਨਿਯੋ ਗਰੰਥ॥
ਅੱਗੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਸ਼ਾ - ਨਿਰਦੇਸ਼ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਪੂਰਵ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਲੈਂਦਿਆਂ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਾੜਤ ਦਲਿੱਤ ਵਰਗ ਦੇ ਉੱਧਾਰ ਲਈ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂਨੇ 'ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ' ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਾਰਸ ਨਾ ਨਿਯੁੱਕਤ ਕਰਕੇ, ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਸਿੱਖ 6 ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਉਨੱਤੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਾਤੀ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਤਾਂ - ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਜਨਤਾਂਤਰਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੁੱਕਤ ਕੀਤਾ ਤਾਂਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ, ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਰੱਖਕੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚੋਂ ਵਰਣ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਭੇਦ ਭਾਵ ਰਹਿਤ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰ ਸੱਕਣ। ਗੁਰੂ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੀ ਪੈਣੀ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਪੱਦ-ਦਲਿਤ ਸਮਾਜ ਇੱਕ ਨਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਣਗੇ, ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਬੇਅੰਤ ਖਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਨਤਾਂਤਰਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਿਲ – ਬੈਠ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਮਾਜਿਕ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਅਧਿਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨ ਬਣੇ, ਅਤੇ ਜਿਸਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼/ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਉਹ ਤਾਂ ਅੱਜ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੁੱਲ ਮਨੁੱਖਤਾ, ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਲੇਕਿਨ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ - ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ - ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੇਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੀ ਲਾਲਸਾ, ਜੱਸ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿੱਚ ਫੱਸ ਕੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੜਨ ਲੱਗੇ। ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਵੰਡੀਆਂ ਪੈਣ ਲੱਗੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ: ਤਰਖਾਣ ਅਤੇ ਰਾਮਗੜੀਆਂ (ਤਰਖਾਨ), ਜੱਟਾਂ (ਕਿਸਾਨਾਂ), ਅਰੋੜੀਆਂ (ਖਤਰੀਆਂ), ਮਜ਼੍ਹਬੀਆਂ (ਭੰਗੀਆਂ, ਚੂਹੜੀਆਂ), ਰਵਿਦਾਸੀਆਂ (ਚਮਿਆਰਾਂ) ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ।

ਦੁਵਾਰ ਤਾਂ ਸੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਾਤੀਗਤ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਾਮਕਰਣ ਕਰਕੇ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਬੇੜਾਗਰਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ - ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਯੋਗਦਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੁੱਝ ਹੈ ਵੀ ਤਾਂ ਉਹ ਅਤੇ 'ਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਵੀ ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੀ ਹੀ ਦੇਨ ਹੈ।

ਆਖਰ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ - ਨਿਰਦੇਸ਼ ਕੀ ਸਨ/ਹਨ? ਇਸ ਉੱਤੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਲੈਣੀ ਅਤਿ ਲੁੜੀਂਦੀ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਣ/ਰਖਣ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ -

ਨੀਚਾ ਅੰਦਰਿ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਨੀਚੀ ਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚੁ ॥ ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸ ॥ ਜਿਥੈ ਨੀਚ ਸਮਾਲੀਅਨਿ ਤਿਥੈ ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ ਬਖਸੀਸ ॥੪॥੩॥ (ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧ - ਪੰਨਾ 15)

ਭਾਵ ਅਰਥ : 'ਨਿਮਨ ਵਰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਜੇ ਅਤਿ ਨਿਮਨ ਵਰਗ (ਪੱਦ-ਦਲਿਤ) ਹਨ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ। ਜਾਤ ਅਭਿਮਾਨੀ ਵਰਗ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ, ਮੇਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ', ਕਹਿਕੇ

ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਪਦ – ਦਲਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ ਲਈ, ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਲਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਖਿਲਰੇ ਹੋਏ, ਸਾਰੇ ਨਿਮਨ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਉਦਾਸੀਆਂ (ਪ੍ਰਚਾਰ ਯਾਤਰਾਵਾਂ) ਦਰਮਿਆਨ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਲ ਨਿਮਨ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਿਮਟ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਉਸਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਤਨ ਹੀ ਨਾ ਕਰਣਾ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ - ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਵਹੇਲਨਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਿੱਖ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ - ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਿਆਂ :

1. ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ ਮੁਸਲਮਾਨ (ਪੱਛਮੀ ਸੀਮਾਂਤ),
2. ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ (ਜੁਲਾਹਾ),
3. ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ (ਚਮਾਰ),
4. ਭਗਤ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ (ਬਾਹਮਣ - ਸਾਰੇ ਬਨਾਰਸ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼),
5. ਭਗਤ ਭੀਖਣ ਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ (ਲਖਨਊ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼),
6. ਭਗਤ ਸਧਨਾ ਜੀ (ਸਿੰਧ ਪ੍ਰਾਂਤ - ਵਰਤਮਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨ),
7. ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਛੀਂਬਾ, ਨਰਸੀ ਬਾਹਮਣੀ,
8. ਭਗਤ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਬਾਹਮਣ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ - ਨਿਵਾਸ ਬਨਾਰਸ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼),
9. ਭਗਤ ਤਰਿਲੋਚਨ ਜੀ, ਬਾਰਸੀ (ਸਾਰੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ),
10. ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਜੱਟ, ਧੁਆਂ ਕਲਾਂ, ਜਿਲਾ ਟਾਂਕ (ਰਾਜਸਥਾਨ),
11. ਭਗਤ ਬੇਈ ਜੀ, (ਬਿਹਾਰ),
12. ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ, ਕੋਂਦੁਲੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬੀਰਭੂਮ (ਬੰਗਾਲ),
13. ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਨਾਈ, ਗੀਵਾ, (ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼),
14. ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ (ਰਾਜਸਥਾਨ),

15. ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ (ਕੇਵਲ 1 ਕਤਾਰ - ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼),
16. ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਜੀ,
17. ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਜੀ, ਦੋਨੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ (ਪੰਚਮ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕੀਰਤਨਕਾਰ, ਪੰਜਾਬ),
18. ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਜੀ (ਤੀਸਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੜਪੋਤਰੇ – ਪੰਜਾਬ), ਗਿਆਰਾਂ ਭੱਟ ਕਵੀ
19. ਭੱਟ ਕਲਸਹਾਰ ਜੀ,
20. ਭੱਟ ਜਾਲਪ ਜੀ,
21. ਭੱਟ ਕੀਰਤ ਜੀ,
22. ਭੱਟ ਸਲਹ ਜੀ,
23. ਭੱਟ ਭੱਲ ਜੀ,
24. ਭੱਟ ਨਲ ਜੀ,
25. ਭੱਟ ਬਲ ਜੀ,
26. ਭੱਟ ਗਇੰਦ ਜੀ,
27. ਭੱਟ ਮਥੁਰਾ ਜੀ,
28. ਭੱਟ ਹਰਿਬੰਸ ਜੀ,
29. ਭੱਟ ਭਿੱਖਾ ਜੀ (ਸਾਰੇ ਗੋਤ ਬਾਹਮਣ – ਪੰਜਾਬ) ਆਦਿ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨਾਲ ਤੰਦਾਂ ਜੋੜਦਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ – ਭਕਤਾਂ ਦੇ ਵੀ ਦਿਨ-ਦਿਹਾੜੇਆਦਿ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਬੜੇ ਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਸਹਿਤ ਮਨਾਉਂਦੇ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸੁਰਖਿਅਤ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨਾਲ, ਇੱਕ ਅੱਤ ਦੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਥਾਪਤ ਹੁੰਦੀ, ਕਰੋੜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸੱਮਝਦੇ, ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਰ ਇੱਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲਈ ਤੱਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਜੇ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਸਮਾਜਕ ਸਮਤਾ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ, ਸੰਪੂਰਣ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਝੋਪੜੀਆਂ ਤੱਕ ਜੀਵੰਤ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਿਆਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਪੂਰੇ ਦਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਉਪਯੁਕਤ ਮਾਹੌਲ ਨਿਰਮਿਤ ਹੁੰਦਾ। ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬਾਹਰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ/ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਆਦਿ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬੇਤੁਕੀ ਮੰਗ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਉੱਠਦੀ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਦੀ ਸੰਪੂਰਣ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਅੱਤਵਾਦ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸੜਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ, ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸੱਮਝ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਿ ਭਾਰਤ ਜਾਂ ਭਾਰਤ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਰਗੇ ਫਿਰਕੂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਆਦਿ ਦੀ ਮੰਗ ਜਾਂ ਸੋਚ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਕਿੰਨੀ ਘਾਤਕ ਅਤੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕਦੀ ਭੁੱਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਪੰਥ, ਖਾਲਸ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ ਦਾ ਪੰਥ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ-ਗਤ ਅਤੇ ਜਾਤੀਗਤ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਤੋਂ ਤਰਸਤ, ਸਮੁੱਚੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਸਸ਼ਕਤ ਕਰਣ ਹਿੱਤ ‘ਖਾਲਸਾ’ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖ ਬਨਣ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਨਿਮਨ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ‘ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ’ ਨਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂ ਜਾਣ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ:

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਦਲਿੱਤ ਉੱਧਾਰ ਲਈ ਹੀ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹਾਂ।”

ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਇਸਤੋਂ ਵੱਧ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਰ ਕੀ ਦਿੰਦੇ ?

“ਜੇਕਰ ਸਿੱਖ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਲਿੱਤਾਂ ਦੇ ਆਤਮ ਸਨਮਾਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਅਤੇ ਦਲਿੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਗਾ ਸੱਕਦੇ ਕਿ ਉਹ ਇਕੱਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸਿੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਸੁੱਖ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈਵਾਲ ਹਨ, ਤਾਂ ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚਲੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ‘ਧਰਮ ਤਬਦੀਲੀ’ ਵਰਗੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਜਲਦੀ ਹੀ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲਦਾ। ਜੇਕਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਾਇਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਹਾਤਮਾ ਜੋਤੀਬਾ ਫੁਲੇ, ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਭੀਮਰਾਵ ਅੰਬੇਡਕਰ, ਰਾਮਾਸਵਾਮੀ ਨਾਇਕਰ, ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਾਇਣ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਡਾ. ਲੇਹੀਆ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦੁਆਰੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦਲਿੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦਾ ਕਾਰਜ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ।” (ਸ਼੍ਰੀ ਨੰਦ ਕਿਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਮਾ - ਡਾ.

ਰਾਮਮਨੋਹਰ ਲੇਹੀਆ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਸਕੱਤਰ - ਪੁਸਤਕਾ - ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖਵਾਣੀਆਂ)।

ਹੁਣ ਵੀ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੇ ਅਲਾਵਾ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼/ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਭੱਖਦੇ ਮਸਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਇੱਕਜੁਟ ਹੋ ਕੇ, ਅਸੀਂ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਸਹਿਭਾਗੀ ਬਣ ਕੇ, ਸੱਚੇ ਮਨੁੱਖ, ਮਾਨਵਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸੱਕਦੇ ਹਾਂ, ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਕਰ ਸੱਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਾਸ਼ ਅਜਿਹਾ ਹੋ ਸੱਕਦਾ! ਕਾਸ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਅਰਥਹੀਨ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਨਾਂਅ ‘ਤੇ ਮਨਮੱਤੀ ਕਰਮ ਪ੍ਰਭਾਤਫੇਰੀਆਂ, ਦੇਵੀ ਦੇ ਜਗਰਾਤਿਆਂਦੀ ਨਕਲ ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਕੀਰਤਨਾਂ ਅਤੇ ਲੰਗਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂਅ ‘ਤੇ ਅਨਾਪ - ਸ਼ਨਾਪ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦੇ

ਸਥਾਨ 'ਤੇ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਪ੍ਰਚਾਰ - ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰ ਸੱਕਦੇ, ਤਾਂ ਅੱਜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਾਰਥਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।